

PIOTR STEFANIAK

Kraków

<https://orcid.org/0000-0003-4327-432X>

Staropolski żywot bł. Ilony z Veszprém OP (1200–1240)

Osoba błogosławionej¹ Ilony, mniszki dominikańskiej z położonego w pobliżu Balatonu Veszprém, powoli jest wydobywana z zaistniałego po II wojnie światowej zapomnienia spowodowanego narzuconemu Węgrom programowego komunistycznego ateizmu. W dobie wolności są na Węgrzech ludzie, którzy pragną swej ojczyźnie przywrócić duchowe piękno. Jednym z przejawów transcendentalnego bogactwa są liczni i sławni święci węgierscy, a wśród nich – żyjąca w pierwszej połowie XIII w. – bł. Ilona (1200–1240). Reprezentowała ona w Kościele nurt mistyczny o zabarwieniu chrystocentrycznym i pasywnym. Była przykładem rodzimego, węgierskiego kręgu duchowego, którego poziom był równie wysoki, jak w krajach o dużo dłuższej tradycji chrześcijańskiej. Pamięć o Ilonie i jej świętym życiu dzięki środowisku dominikańskiemu promieniowała z Węgier na inne obszary Europy już w okresie średniowiecza, a następnie odrodzenia, które nastąpiło po Soborze Trydenckim. Wiedzano o niej w średniowieczu we Włoszech. W bibliotece miejskiej w Sienie² zachował się jeden rękopis, a w bibliotece uniwersyteckiej w Bolonii³ drugi, oba zatytułowane *Stigmatizzazione di S. Francesco, e dei beati Gualtiero, Elena, Caterina*. Powstały one w XV w. Z tego samego okresu pochodzi *Legenda o bł. Helenie*, którą w 1409 r. sporządził dominikanin Antonio Tommas-

¹ Ilonie przysługuje tytuł błogosławionej z uwagi na mającą miejsce w 1287 r. uroczystość *elevatio* jej szczątków uznanych za relikwie. Podniesienia dokonał w 1287 r. biskup Veszprém Piotr Héder. Oznaczało to wówczas formalne uznanie kultu Ilony. Zob. Piotr Stefaniak. 2012. *A titkos szentség, Veszprémi boldog Ilona OP élete (1200–1240/70)*. Veszprém: Szaléziánium Érsekségi Turisztikai Központ, 36–37.

² Rps. sygn. T.I.2.

³ Rps. sygn. 1574.

so Caffarini⁴. W okresie potrydenckim także w wielu innych krajach europejskich znano osobę bł. Ilony, a to dzięki zbiorom hagiograficznym, które były użytkowane w wielu męskich i żeńskich klasztorach zakonu dominikańskiego⁵. Jeden z takich zbiorów żywotów świętych został wydany w osiemnastowiecznej Polsce, w Wilnie, które było ważnym ośrodkiem dominikańskim zogniskowanym wokół klasztoru Świętego Ducha, będącym wówczas domem prowincjalnym litewskiej prowincji dominikanów, jednej z czterech jednostek administracyjnych zakonu w Polsce. Ukazał się on po aprobacie władz prowincji udzielonej 8 marca 1759 r. Dzieło napisał dominikanin Hilary Piskorski i zatytułował: *Żywoty Świętych i Błogosławionych Zakonu Naszego na cały rok...*, Wilno 1759. Pośród żywotów różnych świętych, błogosławionych i świątobliwych dominikanów i dominikanek są zamieszczone także żywoty dominikanek węgierskich, które zmarły w opinii świętości. Opisane postaci ułożono w porządku układu wspomnień liturgicznych. Pod dniem 18 stycznia zapisano: *Żywot B. Małgorzaty Królowny Węgierskiej, Panny*⁶, pod 16 marca – *Żywot Bł. Heleny z Węgier Panny*⁷, 29 marca – *Żywot B. Elżbiety Królowny Węgierskiej Panny, córki Stefana V*⁸, i 6 maja – *Żywot B. Elżbiety Królowny Węgierskiej, córki Andrzeja III*⁹.

Spośród tych żywotów naszą uwagę zajmie ten opisujący bł. Ilonę. Jest on o tyle ważny, że powstał w geograficznie bardzo odległym od Veszprém Wilnie, jest najobszerniejszym żywotem napisanym po polsku w XVIII w., co wskazuje na fakt, że postać Ilony była ważna pośród innych licznych świętych dominikańskich. Żywot, który napisał ok. 1759 r. Hilary Piskorski, oparty został na rozpowszechnionych od XVIII w. przekazach hagiograficznych, przede wszystkim na wydanym w Wiedniu w 1687 r. dziele *De rebus Hungaricae Provinciae Ordinis Praedicatorum* Zygmunta Ferrariusza – prowincjała węgierskiej prowincji dominikanów w latach 1642–1699.

⁴ Biblioteka Publiczna w Sienie. Sygn. II. 2997/3025. Antonio Tommaso Caffarini. [ok. 1404]. *Legenda beatae Helene de Ungaria*. W *Supplementum legendae prolixae b. Catharinae de Senis*, Pars II. Tractatus VII, 118–125.

⁵ Przykładowo: Serafino Razzi. 1605. *Vite dei santi e beati del sacro ordine de' Frati Predicatori cosi huomini come donne*. Firenze: Stamperia di Bartolomeo Sermartinelli, 13–16; Michał Sieykowski. 1743. *Świątynia Pańska, to jest Kościół Boga w Trójcy S. iedynego z klasztorem WW. OO. Dominikanów w Krakowie*. Kraków: Drukarnia Akademicka.

⁶ Hilary Piskorski. 1759. *Żywoty Świętych i Błogosławionych Zakonu Naszego na cały rok...* Wilno, 20–23.

⁷ Tamże, 108–109.

⁸ Tamże, s. 127.

⁹ Tamże, s. 173.

Staropolski żywot bł. Ilony zostanie skonfrontowany z zachowanymi źródłami i ze zdobyczami historiografii oraz uwidoczniiony za pomocą aparatury naukowej. Wydaje się, że jego twórca nie wiedział niczego o dzieciństwie bł. Ilony oraz o jej wieloletnim pobycie we wspólnocie veszprémskich beginek. Myślał, że od momentu podjęcia życia, które dzisiaj określamy mianem konsekrowanego, była mniszką dominikańską. Nie wiedział, że dopiero w 1240 r. siostry zostały prawnie przyłączone do Zakonu Kaznodziejskiego i uzyskały z woli bp. Bartłomieja status mniszek. Wiadomym mu natomiast było o stygmatyzacji bł. Ilony, gdy przywołał szczegóły zdarzenia, które nie przeczą pochodzącemu z XIII w. zeznaniu dominikanek, przytoczonym w XV w. przez bolońskiego dominikanina Girolamo Borsellego¹⁰:

My, Mniszki Świętego Zakonu Kaznodziejskiego z veszprémskiego klasztoru Świętej Katarzyny, po kolei opowiadamy wszystko to, co widziałyśmy własnymi oczami i co dotyczy naszej siostry Pani Heleny, a nie możemy się mylić, ani błdzić, albowiem przez długie lata zamieszkiwałyśmy wraz z nią w bliskości. Miała ona rany na obu rękach i stopach oraz na piersi. Pierwsza rana pojawiła się na prawej ręce w noc wspomnienia św. Franciszka¹¹, wtedy ona głośno się sprzeciwiała, wołając: „Panie, nie czyn mi tego, Panie mój i Boże”. Prawdziwie słyszałyśmy, jak wypowiadała te słowa, chociaż nie widziałyśmy komu się sprzeciwia, ani z kim mówi. Druga rana pojawiła się w połowie dnia Świętych Apostołów Piotra i Pawła¹².

Szczególną wartością życiorysu jest stwierdzenie, że błogosławiona zmarła przed najazdem tatarskim. Późniejsze pomylenie roku 1240 z 1270 mogło wynikać z błędnego odczytania czwórki jako siódemki. Ważnym jest też opisanie translacji i elewacji relikwii bł. Ilony, co – mimo pomyłki, że stało się to 47, a nie 7 lat po jej śmierci – potwierdzałoby prawny aspekt uznania jej tym samym przez Kościół za formalną błogosławioną. Interesującym pozostaje fakt, że topos hagiograficzny nie jest narzucający się. Garść cudowności nie jest bezpośrednią kalką przenie-

¹⁰ Archiwum Generalne Zakonu Dominikanów w Rzymie u św. Sabiny, sygn. Liber QQ, Girolamo Borselli. *Cronica Magistrorum generalium ordinis Fratrum Predicatorum et omnium gestororum sub ipsis et clarorum virorum eiusdem ordinis in scientia dignitate et sanctitate*, 35–37.

¹¹ Czyli 4 października 1234 r.

¹² Czyli 29 czerwca 1238 r. Zob. ponadto: Biblioteka Publiczna w Sienie, Caffarini. *Legenda beatae Helene de Hungaria*, 118–125; Stefaniak. 2012. *A titkos szentség*, 39–41; Robert Fawtier. 1913. *La vie de la Bienhereuse Hélène de Hongrie. Mélanges d'archéologie et d'histoire*. Rome: École française de Rome, 3–23; László Tóth. 1937. *Magyarországi Boldog Ilona legendája*. Budapest: Király Magyar Egyetemi Nyomda, 7; Gábor Jeszenák 1910. *Magyar Boldog Ilona élete*. Pozsony: Nyomtatta Katolikus Irodalmi; François Xavier Faucher. 1906. „La Bienhereuse Hélène de Hongrie de monastère de Veszprém”. *Année Dominicaine*, 48: 15–23.

sioną z innych żywotów. Opis cudów za przyczyną bł. Ilony oraz jej życia mistycznego ma wiele cech indywidualistycznych, jak choćby epizod z lilią wyrosłą ze stygmatu prawej ręki, czy wskrzeszenie baranka hodowanego przez jedną z jej współsióstr. Można założyć, że pierwowzór żywotu, który ukazał się w Wilnie w 1759 r., w swym zasadniczym zrębie posiadał filiację z klasztoru Dominikanek w Veszprém.

Największym atutem żywotu bł. Ilony ze zbioru Hilarego Piskorskiego jest to, że nie powielił błędu, który się wkradł poprzez zapis Hugona Campano z lat 1331–1341 w *Chronicon Generalium nostri Ordinis: Beata soror Helena de Hungariae (...) discipula Beata Margarita, regis Hungariae filia*¹³. Tymczasem historiografia przyjmuje za aktami kanonizacyjnymi św. Małgorzaty i za legendą o niej, że piastunką i następnie wychowawczynią królowny była Olimpiádis Bodoméri – dawna dama dworu, a następnie mniszka¹⁴.

Należy podkreślić, że żywot zapisany przez Piskorskiego sam w sobie jest źródłem wyjątkowym, bo podaje mało znane epizody o sylwetce duchowej veszprémskiej świętej dominikanki. Stanowi także dowód na szeroki krąg, w którym postać bł. Ilony była znana i uznawana za godną liturgicznego wspominania. W swych badaniach oparłem się na egzemplarzu książki Hilarego Piskorskiego, który przechowują mniszki dominikańskie z klasztoru w miejscowości Święta Anna koło Częstochowy. Do wspólnoty tych sióstr trafił on najprawdopodobniej 17 czerwca 1885 r. wraz z przybyłymi wtedy trzema dominikankami ze skasowanego przez rosyjskie władze carskie w 1864 r. klasztoru Dominikanek w Nowogródku na Litwie, gdzie był używany przez ok. stulecie¹⁵. *Żywoty Świętych i Błogosławionych Zakonu Naszego na cały rok (...)*, jako zbiór hagiograficzny, napisany został nie jako kompendium zdarzeń historycznych i biograficznych, ale przybliżał sylwetki duchowe poszczególnych świętych dominikańskich. Zatem fakty historycznie uznane wplatają się, często jako drugorzędne, do całej tradycji hagiograficznej. Częstokroć ta tradycja ewoluowała i kolejne pokolenia czcicieli dodawały jakieś epizody i wedle własnych potrzeb modelowały sylwetkę wewnętrzną danego świętego. Dlatego

¹³ Zob. Jenő Gutheil. 1977. *Az Árpád-kori Veszprém*. Veszprém: Megyei Levéltár kiadványai, 179.

¹⁴ Zob. Sándor Sik (wyd.). 1944. *Szent Margit élete középkori magyar kódex-szöveg nyomán*. Budapest: Magyar Katolikus Nöegyesületek Orsz. Szövetsége; 1947. *Inquisitio iussu sanctissimi Domini Nostri Pii papae XII peracta de vita Beatae Margaritae ab Hungariae sanctimonialis Ordinis praedicatorum deque cultu ei praestito*. Vaticanis: Typis Polyglottis Vaticanis; 1896. Excerpta ex Processu Apostolico super vita et miraculis B. Margaritae, constructo anno 1276. W *Monumenta Romana Episcopatus Veszprimiensis*. t. I, 160–384. Budapestini: Franklin társulat nyomdája.

¹⁵ Piotr Stefaniak. 2010. „Zarys dziejów klasztoru Świętej Anny pod Przyrowem 1609–2009”. *Nasza Przeszłość* 114: 36.

żywot bł. Ilony jest wybitnie późnobarokowy w swej formie, napisano go wedle toposu hagiograficznego, który wywodził się ze średniowiecza i został w baroku zasymilowany wedle mentalności oraz pobożności ówczesnie żyjących ludzi. Stąd dostajemy obraz każdego ze świętych, w tym też Ilony, jako składową szczupłych danych biograficznych, *miraculów* o średniowiecznej metryce i cudowności, które przemawiały do osób doby późnego baroku.

Jeśli chcemy otrzymać pierwotny jej obraz, pozbawiony toposu hagiograficznego i późniejszych nawarstwień płynących z oddawanego Ilonie kultu, to bezsprzecznie staje przed nami postać wyjątkowa. Wiemy, że w latach 1234–1238 otrzymała stygmaty Męki Chrystusowej w postaci ran na rękach, nogach i boku. Z duchowego więc punktu widzenia była osobą wybraną i na pewno głęboko zanurzoną w życie transcendentalne, w tym przypadku pasyjne. Źródło jest także potwierdzone, że bł. Ilona była wraz z bł. Pawłem Węgrem, prowincjałem węgierskich dominikanów, i veszprémskim biskupem Bartłomiejem w centrum organizowania pierwszego węgierskiego klasztoru mniszek dominikańskich w Veszprém, który wywodził się z grupy beginek, na czele których stała.

Świętość życia bł. Ilony dostrzegli jej współcześni, a następne pokolenia famę świętości przeniosły w kolejne wieki i tak pamięć dochowała się, mimo dziejowych zawirowań, do dziś. Jednym z wielu pomostów, które z pokolenia na pokolenie przekazywały wieść o świętym życiu bł. Ilony i cudach za jej przyczyną zdziałanych, jest powstały w Wilnie staropolski *Żywot Bł. Heleny z Węgier Panny*, który także na ziemi polskich bratanków pozwalał siostrom i braciom z zakonu dominikańskiego czcić tę świętą mistyczkę z pierwszego pokolenia węgierskich dominikanów i liturgicznie przywoływać jej wstawiennictwa każdego roku w dniu 16 marca.

„Na Dzień Szesnasty Marca. Żywot bł. Heleny z Węgier Panny.

B. HELENA z Węgier rzeczona z tąd, iż się w Królestwie Węgierskim rodziła z pobożnych Rodziców¹⁶, od których wychowana w bojaźni Bożej, aby łączniej nabożeństwu swemu, którym się bawiła ustawicznie, zadość uczynić mogła, przyjęła Habit zakonu S. Oycy Dominika w Klasztorze Westpryńskim¹⁷.

¹⁶ Wydaje się, że bł. Ilona urodziła się w Veszprém w rodzinie mieszczańskiej. Prawdopodobnie wcześniej została sierotą, bo znalazła się we wspólnocie veszprémskich beginek, które zajęły się jej wychowaniem i wykształceniem. Zob. Stefaniak. 2012. *A titkos szentség*, 12–13.

¹⁷ Fundacja klasztoru św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Veszprém miała miejsce 27 czerwca 1240 r. Zatwierdzenia konwentu jako należącego do mniszek dominikańskich dokonał biskup ve-

W Zakonie obrała sobie ścisłą, ale prostą do Nieba drogę przez częste ciała umartwienie, dzienne, y nocne przed Krucyfixem rozmyślanie gorzkiej Meki, y śmierci JEZUSOWEY. Uważała też, jako P. JEZUS płakał nad Jeruzolimą, y na Krzyżu, widząc niewdzięczność krzyżujących: dla czego y najmnieysze niewdzięczności swoje gorzkimi oplakiwała łzami. Tak się podobalo to nabożeństwo Heleny Ukrzyżowanemu Zbawicielowi, iż gdy się jednego czasu w Uroczystość S. Frańciszka Serafickiego w nocy modliła przed Krucyfixem, chciał ją uczynić uczestniczką Mąk swoich¹⁸. Jakoż w samej rzeczy widomie ją upiątnował na boku, rękę y nogach. Z piątna wyrażonego na prawey ręce, prześliczna wyrosła lilia¹⁹, którą lubo dla utajenia w sobie wielkich darów Boskich wyrwała, jednakże na tych miast odrastała na znak, iż rozmyślający boleści JEZUSOWE będą Ukoronowani niezwiędłych w niebie lilii wieńcem. Na mieyscu Jey modlitwy, wylewania łez y głębokiego rozmyślania częstokroć Anjelską słyszano muzykę, y widywano Świętych, bolejącą z JEZUSEM Oblubienicę cieszących.

Za odebraniem Ran JEZUSOWYCH tak rozgorzała ogniem miłości Boskiej, iż [s. 108/109] iż od tąd ni oczym, tylko o JEZUSIE, a tym Ukrzyżowanym, myśliła; przez co na większe jeszcze za przeszłe, zasłużyła łaski Boskie. Z tąd dziwne widzenia, częste z Oblubieńcem rozmowy, y zachwycenia. Jednego czasu, w nocy Wniebowzięcia Nayśw: Panny²⁰ na modlitwie zachwycona, przy przytomności inney Siostry, widziała jako krucyfix na Ołtarzu stojący spuścił się do ney przez powietrze, y na prawej ręce B. Heleny stanął²¹; o czym gdy Siostra przy niey będąca innym dała znać, przyszły, y jak powiedziała, oglądały. Za tym Helena do siebie

sprzęmski Bartłomiej. Wspólnota sióstr istniała jednak w Veszprém co najmniej od dwudziestu lat wcześniej i wiodła życie typowe dla beginek. Dopiero pod wpływem bł. Pawła Węgra siostry, na czele których stała jako przełożona bł. Ilona, zdecydowały się podjąć kroki prawne, aby stać się pełnoprawnymi zakonnicami, i zgłosiły swój akces do dominikanów. Wraz z przyjęciem całej wspólnoty do zakonu dominikańskiego także bł. Ilona w 1240 r. została mniszką dominikańską. Żywot opisuje zdarzenia z życia bł. Ilony, nie rozróżniając, czy wydarzyły się one gdy przebywała we wspólnocie beginek, czy już gdy została ona włączona do dominikanów jako mniszka. Tradycja podaje, że bł. Ilona przebywała od dzieciństwa we wspólnocie beginek. Tam osiągnąwszy pełnoletniość z czasem została przełożoną beginą.

¹⁸ Pierwsze stygmaty (na prawej ręce) bł. Ilona otrzymała 4 października 1234 r., natomiast drugą ranę – 29 czerwca 1238 r., potem inne. Na temat stygmatyzacji bł. Ilony zob.: Tóth. 1937. *Magyarország Boldog Ilona legendája*, 7–11.

¹⁹ Ikonograficzne przedstawienie lilii na stygmatyzowanych rękach bł. Ilony widzimy w dwóch kodeksach z XV w. zatytułowanych *Stigmatizzazione di S. Francesco, e dei beati Gualtiero, Elena, Caterina*. W egzemplarzu przechowywanym w bibliotece miejskiej w Sienie na s. 81, a w egzemplarzu z biblioteki uniwersyteckiej w Bolonii na s. 29 na prawej dłoni bł. Ilony widnieje lilia; sama błogosławiona jest w trakcie wizji Jezusa.

²⁰ Chodzi o noc poprzedzającą liturgiczną uroczystość Wniebowzięcia NMP, przypadającą 15 sierpnia.

²¹ To zdarzenie zostało uwiecznione w ikonografii. Najczęściej bł. Ilonę przedstawia się z krucyfiksem w dłoni. Tak jest na rycinie w: Gabriel Hevenes. 1692. *Ungaricae Sanctitatis Indicia*. Tyrna-

przyszedłszy Krucyfix na Ołtarzu złożyła. Podobnym sposobem innego razu, gdy głęboko rozmyślała Mękę Pańską, także Krucyfix przed nią stanął, y przez godzinę stawszy, nazad sam prze się na Ołtarz powrócił, a w tym czaście Helena z zachwyceńia do siebie przysła. Takież fawory odbierała od Nayśw: Panny: mianowicie, gdy w dzień S. Katarzyny Panny Męczenniczki modliła się, pod czas Mszy śpiewaney, rznięta Figura Nayśw: Panny spuściła się na ramiona służebnicy swojej. A gdy jedna z Sióstr niedowierzała, żeby Helena tak wielkie łaski Boskie miała, trafiło się; iż w dzień S. Jana Ewangelisty²² trwała Helena na modlitwie. W tym czaście wielka światłość napełniła Kaplicę, w której się modliły, y pokazało się dwóch Anjołów przed Heleną stojących, jeden w białey szacie wyświadczający Anjelską Jey czyśćć, drugi w czerwoney szacie, wyświadczający ognistą Jey miłość ku Ukrzyżowanemu P. JEZUSOWI. Dopiero uwierzyła, iż BÓG kochającą siebie Oblubienicę, wzajemnie kochał, y różne Jey na tym padole płaczu, dawał poćiechy.

Duchem Prorockim wiele przysłych przepowiedziała rzeczy. Gdy Tatarowie mieli najachać, y ogniem y mieczem niszczyć Królestwo Węgierskie, spytana od Siostr, coby miały czynić, gdy poganie przydą do Oycyzny? Odpowiedziała: Ja nie doczekam tey plągi Bożey, bo mię Oblubieniec mój JEZUS z bierze do chwały swojej²³, ale wy doczekacie. Tak się stało. Gdy jedna z Siostr zaczęła konać, Helena na nią spóyrzawszy, rzekła; nie umrze Siostra nasza, jeszcze BÓG użyczy jey zdrowia do czynienia pokuty, gdyby teraz umarła, byłaby potępioną. Ozdrowiała, y po surowey pokucie, życie szczęśliwą śmiercią zakończyła. Jeden Pleban wpadł w śmiertelną chorobę; co widząc matka jego, uciekła się do B. Heleny, aby mu

viae: Tipis Academicis excula. Per Joh. Adam Friedl, 73, oraz w jego uproszczonej kopii w postaci polichromii w kościele parafialnym w Orawce, ponadto na witrażu z katedry w Veszprém (XIX w.).

²² Czyli 27 grudnia.

²³ To zdanie potwierdza ustalenia współczesnych historyków, że bł. Ilona zmarła w 1240 r. Wiadomo bowiem, że w 1241 r. z klasztoru św. Katarzyny z Veszprém wyjechały do Dalmacji przed Tatarami następujące siostry: Egisia, Krystyna, Helena, Małgorzata i Maristella. Z Ninu jeszcze tego roku udała się siostra Helena na fundację nowego klasztoru w Zadarze. Musiała więc być ona już inną, drugą Heleną, gdyż ani w tradycji tego klasztoru, ani w żywotach bł. Ilony nie podaje się, aby ta była kiedykolwiek w Zadarze. Zob. Piotr Stefaniak. 2010. „Klasztory mniszek dominikańskich w Chorwacji”. *Studia Sandomierskie* 17 (3): 10, 13; Piotr Stefaniak. 2006. *Dzieje mniszek dominikańskich w krajach słowiańskich*. Kraków – Racibórz: Wydawnictwo i Agencja Informacyjna WAW Grzegorz Wawoczny, 27, 107, 111; Anton Pavlovič. 1979. *Kratki povijesni pregled dominikanske obitelji u našim krajevima*. W *Catalogus conventuum fratrum et sororum Provinciae croaticae Annuntiationis B. M. V. Ordinis Praedicatorum status die 1. ian. 1979*, 123. Zagreb: Hrvatska dominikanska provincija nakladi zavod Globus; János Karácsonyi. 1900–1904. *A magyar nenzetséget a XIV. Század közepéig*. Budapest: Kiadja Magyar Tudományos Akadémia; Sándor Horváth. 1916. *At szent Domonkosz-rend multjából. Aszerz 700 éves jubileuma alkamából...* Budapest: Stephaneum, 216; Norbert Pfeiffer. 1913. *Die ungarische Dominikanerprovinz von ihrer Gründung bis zum Tatarenverwüstung 1221–1242*. Zürich: Druck von Gebr. Leemann, 45–49; Gyula Pauler. 1898. *A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt*. t. II. Budapest: Allami Könyvterjesztő Vállalat, 233; Carlo Bianchi. 1877. *Zara christiana*. t. I. Zara. Tipografia di G. Woditzka, 435.

zdrowie u P. Bogs uprosiła. Po krótkiej modlitwie, rzekła do Matki żalösney: Nie mogłam uprosić synowi twemu zdrowia cielesnego, uprosiłam duszne; bo który miał być potępionym, na długie czyscove będzie osądzony Męki.

Cudami służebnicę swoją BÓG wślawił za życia. Jedna z Siostr chowała Baranka na pamiatkę cichości y łaskawości P. JEZUSA, ten gdy z wielkim Siostry żalem zdechł; B. Helena uzaliwszy się nad Siostrą, ożywiła go. W Klasztorzym ogrodzie uschłe drzewa, dotknięciem się tak ożywiła, iż zaraz stały się zielonemi.

Znakiem bliskiej śmierci B. Heleny było, iż Rany odebrane od P. JEZUSA zamknęły się²⁴. Co uważając ona, z tak naygorętszym nabożeństwem gotowała się w drogę wieczności. Bliską śmierci nawiedził P. JEZUS, y szczęśliwą duszę wziął do chwały swojej Roku 1270²⁵. Po śmierci zaraz się otworzyły na Ciele B. Heleny Nayśw: piątna, które się niedawno zamknęły, z niewymówną przytomnych pociechą. Grob Jey większemi, jak za życia, wślawił BÓG cudami. Uciekający się do niego chorzy zdrowie; niezgodą rozerwani miłość; zapamiętali grzesznicy, skrucę odebrali. Po siedmiu lećiach od śmierci B. Heleny, gdy Ciała Jey dla przeniesienia na zacniejsze miejsce dobywano²⁶, ziemia, którą było narzucone, sama przez się na łokiec w górę podniosła się, pokazując, iż wyższego miejsca było godne, z którego dobytego wielka y przedziwna wyszła wonność²⁷, y nie tylko Kościoł, ale też całe miasto napelniła. Niektora Siostra gdy z Ciała B. Heleny chciała wziąć relikwią, skoro się go nożem dotknęła, na tych miast żywa krew wytrysnęła. Z czego wiekuista Bogu chwała.

Reflexya: Kwiat czystości Panieńskiej, y miłość krzyża, są delicyami Niebieskiego Oblubieńca²⁷.

²⁴ Zapis ten dowodzi rzeczywistość stygmatów, ponieważ prawidłowością jest, że one się u stygmatyków goją niebawem przed śmiercią.

²⁵ Albo jest to błąd w odczycie zapisu „1240,” gdzie czwórka wydała się odczytującemu siódemką, albo jest to zaczerpnięte z błędnej w tym względzie siedemnastowiecznej tradycji datującej zgon bł. Ilony na 1270 r. Możliwe, że doszło do pomyłki: wtedy bowiem w klasztorze na Wyspie Zajęczej pod Budą zmarła inna dominikanka, św. Małgorzata Arpadówna (1242–1270). Datę dzienną śmierci bł. Ilony ustalono, na podstawie *dies natalis*, na 9 listopada (Domenico M. Marchese. 1670. *Sagro Diario Domenicano*. t. II. Napoli: Stamperia di Girolamo Fasulo, 73) lub 13 listopada (Gabriel Hevenesi. 1692. *Ungaricae Sanctitatis Indica*. Tyrnaviae, 73–74). Inne dni wspomnień liturgicznych to: 16 marca (Piskorski. 1759. *Żywoty Świętych i Błogosławionych Zakonu Naszego*, 20), 18 sierpnia (Silvanus Razzius. 1599. *Delle vite delle donne illustri per santità*. t. IV. Firenze, 170), 4 października (1657. *Sacrum gyneceum. Sacrum gyneceum seu martyrologium amplissimumi*. Parisiis, 390) i 8 października (1925. *Acta Sanctorum Bollandi*. t. IV. Bruxelles: Sociéte des Bollandistes, 9–10).

²⁶ Mowa o dokonanej w 1287 r. (a więc 47 lat po śmierci – nie zaś po siedmiu) przez biskupa Veszprém Piotra Hédera *elevatio* relikwii Ilony, co było wówczas równoznaczne z uznaniem jej za błogosławioną.

²⁷ Chodzi o znany w średniowieczu, ale także i później, aż po czasy współczesne, tzw. zapach świętości (*odor sanctitatis*) wydzielający się z grobu lub trumny świętego po otwarciu miejsca spoczynku w celu dokonania uroczystego *elevatio*.

*

Bibliografia:**Źródła**

1925. *Acta Sanctorum Bollandi*. t. IV. Bruxelles. Société des Bollandistes.
- Archiwum Generalne Zakonu Dominikanów w Rzymie u św. Sabiny, sygn. Liber QQ, Girolamo Borselli. *Cronica Magistrorum generalium ordinis Fratrum Predicatorum et omnium gestorum sub ipsis et clarorum virorum eiusdem ordinis in scientia dignitate et sanctitate*
1896. Excerpta ex Processu Apostolico super vita et miraculis B. Margaritae, constructo anno 1276. *W Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis*. t. I. Budapestini: Franklin társulat nyomdája.
1947. *Inquisitio iussu sanctissimi Domini Nostri Pii papae XII peracta de vita Beatae Margaritae ab Hungariae sanctimonialis Ordinis praedicatorum deque cultu ei praestito*. Vaticanis: Typis Polyglottis Vaticanis.
- Biblioteka Publiczna w Sienie. Sygn. II. 2997/3025. Antonio Tommaso Caffarini. [ok. 1404]. *Legenda beatae Helene de Ungaria*. W *Supplementum legendae prolixae b. Catharinae de Senis*. Pars II. Tractatus VII, 118–125.
- Biblioteka Publiczna w Sienie. Rps, sygn. T.I.2. *Stigmatizzazione di S. Francesco, e dei beati Gualtiero, Elena, Caterina*. [Napisane w Wenecji w 1275 r.].
- Biblioteka Uniwersytecka w Bolonii. Rps, sygn. 1574. *Stigmatizzazione di S. Francesco, e dei beati Gualtiero, Elena, Caterina*. [Pierwsza ćwierć XV w.].

Opracowania

- Bianchi Carlo. 1877. *Zara christiana*. t. I. Zara: Tipografia di G. Woditzka.
- Faucher François Xavier. 1906. „La Bienhereuse Hélène de Hongrie de monastère de Veszprém”. *Année Dominicaine*, 48: 15–23.
- Fawtier Robert. 1913. *La vie de la Bienhereuse Hélène de Hongrie. Mélanges d'archéologie et d'histoire*. Rome: École française de Rome.
- Gutheil Jenő. 1977. *Az Árpád-kori Veszprém*. Veszprém: Megyei Levéltár kiadványai.
- Hevenesi Gabriel. 1692. *Ungaricae Sanctitatis Indica*. Tyrnaviae: Typis Academicis excula. Per Joh. Adam Friedl.
- Horváth Sándor. 1916. *Át szent Domonkosz-rend multiából. Aszerz 700 évesz jubileuma alkamából...* Budapest: Stephaneum.
- Jeszenák Gábor. 1910. *Magyar Boldog Ilona élete*. Pozsony: Nyomtatta Katolikus Irodalmi.

- Karácsonyi János. 1900–1904. *A magyar nemzetiséget a XIV. Század közepéig*. Budapest: Kiadja Magyar Tudományos Akadémia.
- Marchese Domenico Maria. 1670. *Sagro Diario Domenicano*. t. II. Napoli: Stamperia di Girolamo Fasulo.
- Pauler Gyula. 1898. *A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt*. t. II. Budapest: Állami Könyvterjesztő Vállalat.
- Pavlović Anton. 1979. Kratki povijesni pregled dominikanske obitelji u našim krajevima. W *Catalogus conventuum fratrum et sororum Provinciae croaticae Annuntiationis B. M. V. Ordinis Praedicatorum status die 1. ian. 1979*. Zagreb: Hrvatska dominikanska provincija nakladi zavod Globus.
- Pfeiffer Norbert. 1913. *Die ungarische Dominikanerprovinz von ihrer Gründung bis zum Tatarenverwüstung 1221–1242*. Zürich: Druck von Gebr. Leemann.
- Piskorski Hilary. 1759. *Żywoty Świątych i Błogosławionych Zakonu Naszego na cały rok...* Wilno.
- Razzi Serafino. 1605. *Vite dei santi e beati del sacro ordine de' Frati Predicatori cosi huomini come donne*. Firenze: Stamperia di Bartolomeo Sermartinelli.
- Razzius Silvanus. 1599. *Delle vite delle donne illustri per santità*. t. IV. Firenze. 1657. *Sacrum gynezeum seu martyrologium amplissimumi*. Parisiis.
- Siekowski Michał. 1743. *Świątynia Pańska, to iest Kościół Boga w Trójcy S. iedynego z klasztorem WW. OO. Dominikanów w Krakowie*. Kraków: Drukarnia Akademicka.
- Stefaniak Piotr. 2012. *A titkos szentség, Veszprémi boldog Ilona OP élete (1200–1240/70)*. Veszprém: Szaléziánus Érsekségi Turisztikai Központ.
- Stefaniak Piotr. 2006. *Dzieje mniszek dominikańskich w krajach słowiańskich*. Kraków – Racibórz: Wydawnictwo i Agencja Informacyjna WAW Grzegorz Wawoczny.
- Stefaniak Piotr. 2010. „Klasztory mniszek dominikańskich w Chorwacji”. *Studia Sandomierskie* 17 (3): 5–46.
- Stefaniak Piotr. 2010. „Zarys dziejów klasztoru Świętej Anny pod Przyrowem 1609–2009”. *Nasza Przyszłość* 114: 5–64.
- Sik Sándor (wyd.). 1944. *Szent Margit élete középkori magyar kódex-szöveg nyomán*. Budapest: Magyar Katolikus Nöegyesületek Orsz. Szövetsége.
- Tóth László. 1937. *Magyarországi Boldog Ilona legendája*. Budapest: Király Magyar Egyetemi Nyomda.

*

Streszczenie: Bł. Ilona z Veszprém, dominikanka, żyjąca w pierwszej połowie XIII w. na Węgrzech, była jedną z pierwszych stygmatyczek w Kościele. Jako mistyczka reprezentowała nurt chrystocentryczny i pasyjny. Po śmierci została otoczona na Węgrzech lokalnym kultem, który od XV w. promieniował dzięki dominikanom na inne kraje, w tym

na Włochy. W dobie odrodzenia Kościoła po Soborze Trydenckim kult Ilony się odrodził i dotarł także do Polski. Przykładem tego jest jej żywot umieszczony w dziele Hilarego Piskorskiego *Żywoty Świętych i Błogosławionych Zakonu Naszego na cały rok (...)*, Wilno 1759. Jest on o tyle ważny, że powstał w geograficznie bardzo odległym od Veszprém Wilnie, jest najobszerniejszym żywotem napisanym po polsku w XVIII w., co wskazuje na fakt, że postać Ilony była ważna pośród innych licznych świętych dominikańskich. Żywot oparty został na rozpowszechnionych od XVIII w. przekazach hagiograficznych, przede wszystkim na wydanym w Wiedniu w 1687 r. dziele *De rebus Hungaricae Provinciae Ordinis Praedicatorum* Zygmunta Ferrariusza – prowincjała węgierskiej prowincji dominikanów w latach 1642–1699. Wydany w Wilnie tekst podaje mało znane epizody o sylwetce duchowej veszprémskiej świętej dominikanki.

Słowa kluczowe: mistyka, stygmaty, bł. Ilona, dominikanki, Veszprém, Węgry.

Abstract: The Old Polish Life of Blessed Helen of Hungary OP (1200–1240). The Dominican nun blessed Helen (Ilona) of Veszprém (Hungary), who lived in the first half of the 13th century in Hungary, was one of the first stigmata in the church. As a mystic she represented the Christocentric and passion present. After her death, she was surrounded by a local cult in Hungary, which since the 15th century has radiated thanks to the Dominicans to other countries, including Italy. In the era of the revival of the Church after the Council of Trent, the cult of Helen was revived and also reached Poland. An example of this is her life placed in the work of Hilary Piskorski: *Lives of the Saints and Blessed of the Order of Ours for the whole year (...)*, Wilno 1759. It is important because it arose in a geographically very distant place from Veszprém, in Vilnius, and it is the most extensive life written in Polish in the Eighteenth century, which indicates that the figure of Helen was important among other numerous Dominican saints. Life was based on hagiographic broadcasts that have been widespread since the 18th century, primarily on the work of the Provincial of the Hungarian Dominican Province in Vienna in 1687 in the years 1642–1699, Sigmund Ferrarius, *De rebus Hungaricae Provinciae Ordinis Praedicatorum*. The text published in Vilnius gives little-known episodes about the spiritual figure of the Veszprém Dominican Saint.

Keywords: mysticism, stigmas, blessed Helen of Hungary, Dominican Nuns, Veszprém, Hungary.

Ze zbiorów kościoła św. Macieja w Budapeszcie